

(NE)UPORABNOST »KISIKA ZA GOSPODARSTVO!«?

Nekaj premislekov

Jože Mencinger
Julij 2013

Predstavniki Gospodarske zbornice, Obrtno-podjetniške zbornice, Trgovinske zbornice, Združenja delodajalcev, Združenja delodajalcev obrti in podjetništva in Združenja Manager so junija, 2013 poslali pismo predsednici vlade, ta pa jih je pozvala, naj do 10. avgusta sami predlagajo ukrepe in ji pomagajo z nasveti, ne pa samo z mnenji, da je vse, kar vlada počne, narobe. Pred dnevi so svoje predloge predstavili v dokumentu z nenavadnim naslovom »**Kisik za gospodarstvo!**« a s predvidljivo vsebino. Predloge so razdelili v štiri skupine: (1) »Davčna razbremenitev gospodarstva in davčna kultura« z osmimi, (2) »Zagon gospodarstva in konkurenčnosti« s sedmimi, (3) »Strukturne reforme« s petimi in (4) »Sanacija bančnega sistema« s štirimi predlogi, skupaj torej štiriindvajset predlogov.

1. Davčna razbremenitev in davčna kultura

Med osmimi predlogi v tej skupini so trije, ki bi povečali javne prihodke (*neizprosen boj proti sivi ekonomiji, obdavčenje razlike med prihodki in premoženjskim stanjem, kazni za črnograditelje in takse za legalizacijo črnih gradenj*), dva bi jih zmanjšala (*socialna kapica, znižanje okoljskih dajatev*), en (*nespremenjen nepremičninski davek*) jih ne bi spremenil. Med njimi je »neizprosen boj proti sivi ekonomiji« precej demagoški, predlog za uvedbo socialne kapice je v zdajšnjih socialnih razmerah vsaj nedostojen, posebno če ga predlagajo tisti, ki bi od njega imeli koristi; nevarnost, da bi brez socialne kapice odšli svoje znanje prodajat v tujino, ni prav velika. Precej večja je, da bodo odšli tisti, ki po študiju ostajajo brezposelni in kapice ne rabijo. Vsi predlogi pa so bolj ali manj odvisni od glasovanj v državnem zboru.

Nosilni predlog v tej skupini: *racionalnejše upravljanje javnega sektorja, oziroma krčenje javnofinančnih izdatkov na raven, ki ne ustvarja proračunskega primanjkljaja* kaže, da predlagateljem ni mar podatkov in da ne razumejo delovanja narodnega gospodarstva; javna poraba je le »nepotrebno zapravljanje« njihovega denarja. A storitve javnega sektorja so prav tako kot storitve privatnega sestavina bruto domačega produkta, le plačujejo se posredno. Javni sektor je kar največje podjetje v vsaki državi; tudi otroci »z davki najbolj prizadetih« davkoplačevalcev hodijo v javne vrtce in šole, sami v bolnice, premoženje jim varuje policija, sodišča jim razrešujejo spore, če so brezposelni, bolni ali stari, jim država zagotavlja preživetje, vozijo se po javnih cestah, kupujejo storitve in produkte, ki jih jim prodaja javni sektor. Vsaj teoretično bi stvari mogli urediti drugače; veliko storitev javnega sektorja bi lahko privatizirali; vprašanje je le, v kakšni družbi želimo živeti. Na eni strani so družbe, ki zagovarjajo tržno zadovoljevanje čim več potreb, na drugi družbe, ki zagotavljajo javno ponudbo številnih dobrin; slednje so praviloma bolj razvite.

Obseg javnega sektorja v BDP Slovenije je povsem normalen, če je normalno, kar je evropsko povprečje, tudi krizna javnofinančna gibanja so takšna. Delež javnofinančnih odhodkov v BDP se je v Sloveniji s 44.75 pred krizo v kriznih letih povečal na 49.87 odstotkov, v EU27 pa s 46.60 na 50.05 odstotkov. Lani so največ, kar 59.6 odstotkov BDP »zapravili« Danci, ki so jim s 56.6 odstotki sledili Francozi in s 56 odstotki Finci. Več kot pol BDP so v javnem sektorju »zapravile« še Belgija, Grčija, Italija, Nizozemska, Avstrija in Švedska, manj kot 40 odstotkov pa Bolgarija, Latvija, Litva, Romunija in Slovaška. Tako kot slovenski proračunski primanjkljaj v dobrih časih ni bil drugačen od evropskega, je tudi slovenski krizni primanjkljaj povsem evropski; z 1.7 odstotnega v razdobju 2000-2007 se je med krizo povečal na 5.6 odstotnega; v EU27 pa se je s pred-kriznega 2.2 odstotnega povečal na 5.5 odstotnega.

Predlagatelji so očitno spregledali, da krčenje javnega sektorja povzroči še večje krčenje privatnega in da odpuščanju v javnem sektorju sledi še večje odpuščanje v privatnem. V Grčiji se je z radikalnim odpuščanjem v javnem sektorju delež v njem zaposlenih še povečal, saj se je zaposlenost v privatnem zmanjšala še bolj kot v javnem. Predlagateljem bi moralo biti jasno tudi, da je ideja o izravnem proračunu vsaj že osemdeset let sprta z osnovami ekonomske vede; celo Evropska komisija govori o

strukturnih primanjkljajih, ki jih določa gospodarska aktivnost. Tudi predlog o najvišji **efektivni davčni in trošarinski stopnji obremenitve** razkriva le površno znanje ekonomije; kolikšna je učinkovita obremenitev, je odvisno od gospodarske strukture, povezav in stanja v gospodarstvu in je ni mogoče kar določiti.

2. Zagon gospodarstva in konkurenčnosti

V tej skupini predlogov je problemov še več. Najbrž ni sporno, da gre **odpraviti birokratske ovire** za investicije, da je nekajletno čakanje na razna dovoljenja, posebno še, če gre za državne investicije, povsem nerazumljivo. A kako **dodatno podpreti izvoz in turizem**? Lahko bi jih s tečajno politiko, če ne bi imeli evra. S subvencijami? Zanje je treba zbrati denar, a kje ga dobiti, če ne z davki? Tudi dovoljene niso; ogrožale naj bi enotni evropski trg. Kako **sprostiti strateške investicije in okrepiti financiranje globalno konkurenčnih razvojnih projektov**? Naj vlada ugotavlja, kateri so globalno konkurenčni razvojni projekti? Mar ni to posel »delodajalcev« in ne države? Pa še. Tudi za strateške investicije je treba zbrati denar. Z davki? S subvencionirano obrestno mero, ki pa jo je z višjo treba nadomestiti drugje?

Kako bo pomagal **akcijski program za privabljanje tujih investicij**? Ne gre prezreti, da so s krizo kar same usahnile, ne le pri nas, tudi drugod in še posebej v nekdanjih socialističnih državah, ki so sicer bolj ali manj že prej prodale, kar so imele. V kriznih letih se je pritok novih naložb skrčil na tretjino predkriznih in na tretjino odlivov dobičkov, ki so jih ustvarila prodana podjetja, predvsem pa banke z donosnostjo, ki je bila pred krizo kar trikrat večja kot v bankah v deželah, iz katerih so bile. Že pred krizo je primanjkljaj na računu dohodkov »novih« članic EU presegel celotni plačilno bilančni primanjkljaj, v kriznih letih je postal odliv kapitala (dobičkov) dva do trikrat večji od priliva (tujih neposrednih naložb). S tem ni nič narobe; brez pričakovanih dobičkov tujih neposrednih naložb sploh ne bi bilo, v krizi, ko dobički doma izginejo, pa se jih pobere, kjer je mogoče, zato odtekajo k lastnikom: gre za »nacionalni interes« – Nemci ščitijo nemškega, Francozi francoskega itd.

Slovenija je bila pri prodajah proizvodnega premoženja zadržana bolj kot druge nekdanje socialistične države. Razlogov za to je več, a nimajo veliko opraviti z »nacionalnim interesom«, čeprav mu zdaj pripisujejo celo krivdo za nebrzdano rast kreditov v razdobju hazardiranja. Šlo pa je za čisto navaden »nacionalni« pohlep, ki ga tisti, ki bi ga mogli ali morali, niso niti poskusili omejevati. Sicer pa je z »nacionalnim interesom« opravilo že finančno »poglabljanje« od 2005 do 2008; zaradi hazardiranja »delodajalcev« smo na primer prodali Drogo, Fructal in posredno tudi Ljubljanske mlekarne. Zdaj je slišati, da kmetje s tem ne bodo prizadeti; odkupe mleka naj bi jim zagotavljala letošnja suša v Evropi. A kaj bo, ko ne bo suše, ko bodo sprostiti mlečne kvote in bodo naše krave postale nekonkurenčne. Sicer nam bodo, ko bomo vse prodali, ostale domoljubne pesmi; na »desni« bo najbolj peta »Slovenec sem, Slovenec sem, tako so mati djali«, na »levi« pa »Hej brigade hitite ... na Slovenskem smo mi gospodar«.

Kaj naj bi počeli z **akcijskim programom za nov razvojni program malega gospodarstva**, mikro in malih podjetij ter podjetnike? Mnogi naši podjetniki so to postali, ker jim, ko so izgubili službe, ni preostalo nič drugega. Veliko čistilk, natakarjev ali frizerjev je podjetnikov, katerih delovne priprave so metla, pladenj in frizerski stol; njihovi ali najeti. Tudi malemu gospodarstvu naj bi pomagala država s subvencijami, garancijami, olajšavami in cenejšo infrastrukturo, a vse to gre le z denarjem. Od kod? Iz davkov? Nič drugače ni s **sprostivijo strateških investicij**; tudi zanje je potreben denar. Od kod? Iz davkov? Neto priliv iz EU pa je kar soliden; lani smo v proračun EU plačali 390 milijonov evrov, iz njega dobili 842 milijonov, neto torej 452 milijonov evrov ali 1.4 odstotke BDP. Veliko več se ne da dobiti. Določitev **donosnosti državnega kapitala/premoženja** sodi v druge čase, v razdobje administrativno tržnega socializma, ko naj bi poznali nekakšno rento za uporabo družbenega kapitala. Ali ob prizadevanjih za krčenje javnega sektorja res rabimo še **gospodarskega ombudsmana** in nove **medresorske komisije**?

3. Strukturne reforme

Prvi predlog v strukturnem delu se zelo podrobno loteva **optimizacije delovanja zdravstvenega sistema** in iskanja rezerv v njem. Najbrž jih je veliko, a jih gre prepustiti ljudem, ki poznajo področje. Bolnice z dobički in izgubami so pravzaprav precej nenavadne institucije, saj zdravljenje sodi med storitve, ki bolijo in ki si je zato želimo manj in ne več. Na prvi pogled se zdi, da je potrebna trdna razmejitev med javnimi in zasebnimi storitvami v zdravstvu, odprava »prostovoljnega« zdravstvenega zavarovanja s fiksnim

zneskom oziroma »kapico« in njegov prenos v obvezno zavarovanje z enotno prispevno stopnjo, ter zagotovilo, da zdravstvo ostaja dejavnost, katerega temelj je solidarnost in ne trg.

Osrednji predlog v tej skupini je **povečanje prožnosti trga dela**. Predlagatelji verjamejo, ali pa se vsaj delajo, da verjamejo, da bi »delodajalci«, če bi znižali plače, prispevke in davke ter prenehali plačevati čas za malice in stroške prevozov, vsak s tem privarčevan evro porabili za tehnološki razvoj podjetja, povečanje konkurenčnosti in ustvarjanje novih delovnih mest. Njihovo ravnanje v bližnji preteklosti tega gotovo ne potrjuje. Je z opustitvijo plačanega časa za malice res mogoče postati konkurenčen? Na kakšno raven naj bi se pocenilo delo; vzhodnoevropsko? Tja se počasi spuščamo. Pred krizo je bila neto mesečna plača v Sloveniji za 97 odstotkov višja kot v novih članicah EU, lani je bila le še za 82 odstotkov nad povprečjem. Naj bi jo znižali na azijsko raven? Ali na raven plač 1200 šivilj, ki so umrle pod ruševinami »tovarne« v Daki; časa za malice jim najbrž niso plačevali, jih niso imele. So le žrtev globalnega zniževanja stroškov dela in povečevanja konkurenčnosti. Izgube zaradi njih ne bo; »delovno silo«, ki je bila le reprodukcijski material, bodo zaradi preobilja tega materiala lahko takoj nadomestili z novim enako cenanim. Seljenje proizvodnje v dežele s poceni »delovno silo« je zagotovila globalizacija, z libonskima strategijama in ustvarjanjem »družbe znanja« pa jo je pospešila prav Evropska komisija, ki od evropskih multinacionalk nikoli ni zahtevala, da tudi v Vietnamu, Burmi ali Bangladešu spoštujejo vsaj minimalne socialne norme. Zakaj bi; z omejevanjem multinacionalk bi posegli na svoboden trg produktov in dela, to bi zmanjševalo konkurenčnost in »presežno vrednost« v evropskem gospodarstvu, ki jo poceni »delovna sila« povečuje na vsaj dva načina. Povečuje jo, ker je razlika med rastjo produktivnosti in rastjo plač v deželah, kamor selijo proizvodnjo, velika, in ker njihova konkurenca zmanjšuje evropske realne plače. Ker ne gre dovolj hitro, pa istočasno »de-industrializira« Evropo - evropsko industrijo je uspelo uničiti v dobrem desetletju.

Podatki ne kažejo, da bi poslovneži z zniževanjem plač prihranjene evre porabili za tehnološki razvoj in zaposlovanje. Prav narobe. Manjši je delež plač v BDP, manj denarja gre za raziskave in razvoj, nižja je stopnja zaposlenosti in višja je stopnja brezposelnosti. Slovenija po deležu dela v BDP z 51.6 odstotki v razdobju 2005-2012 res sodi med razvitejša evropska gospodarstva; povprečje v EU je 49.1 odstotek, največji je bil delež dela na Danskem s 55 odstotki, najmanjši pa v Grčiji s 35.3, v Bolgariji s 36.0, na Slovaškem s 37.1 in v Romuniji z 38 odstotki. Za raziskave in razvoj je Slovenija v razdobju 2004-2011 namenjala 1.74 odstotka, EU 1.91 odstotka BDP. Na vrhu sta Finska in Švedska s 3.65 in 3.54 odstotki, na dnu Romunija z 0.47, Bolgarija z 0.50 in Grčija z 0.59 odstotki. V enakem razdobju so bile povprečne stopnje brezposelnosti v EU 8.8 odstotne, v Sloveniji 6.5, najnižja 4.5 odstotna je bila v Avstriji. Lani so evropsko stopnjo dvignili na 10.5 odstotno, »zdravljenje« jo je v Grčiji potisnilo na 24.3, v Španiji na 25, v Sloveniji na 8.9, v Avstriji, ki se je »zdravljenju« izognila, je padla na 4.3 odstotke. Ne zaradi prožnosti, ampak zaradi urejenosti oziroma »rigidnosti« trga dela.

Kljub številkam je »samoumevno«, da imamo s prispevki in davki najbolj obremenjeno »delovno silo«. A razmerje med bruto in neto plačo v EU je 1.54, v Sloveniji je 1.51, v Avstriji 1.63, v novih članicah EU pa 1.58. Nič ne de, če podatki kažejo, da so stroški dela v Sloveniji po začetku krize tako v gospodarstvu kot v vseh segmentih države rastli počasneje kot v evro območju; v gospodarstvu so zaostali za 8, v šolstvu za 14, v zdravstvu za 5 in v ožji državi za 10 odstotnih točk. Ker se je izvoz gibal z enako dinamiko kot v EU, se je izvoz na enoto stroškov dela pri nas povečal bolj kot v evrskem področju; v nasprotju s splošnim prepričanjem se je konkurenčnost v Sloveniji povečevala hitreje kot v EU (glej »redni« del GG!)

Med strukturne predloge sodi tudi nadaljevanje **pokojninske reforme**. Zdajšnji pokojninski sistem je nekakšna kombinacija Bismarckovega in Beveridgeovega; po prvem pravico do pokojnine pridobimo z vplačili v pokojninski sistem, po drugem jo daje kar starost. V nobenem ne gre za izplačila iz prej vplačanih finančnih sredstev; kar vplačujemo, se sproti porabi. Sistem medgeneracijske solidarnosti je tudi edini pokojninski sistem, ki sploh lahko deluje. Ima sicer vgrajeno »napako«; gre za počasno piramidno igro, ki jo poganja razmerje med številom tistih, ki prejemajo pokojnino, in številom tistih, ki vplačujejo v pokojninski sklad. Zaradi staranja prebivalstva se razmerje povečuje; preživljanje »staršev« postaja vse dražje. Delovanja piramidne igre ni mogoče odpraviti, le upočasnimo ga lahko. To je mogoče narediti z zmanjševanjem razmerja med pokojnino in plačo, s povišanjem prispevne stopnje ali s podaljšanjem delovne dobe. S prvo rešitvijo, ki smo jo uporabili v reformi 2000, smo prišli do roba, prek katerega ne gre, druga poveča stroške dela, tretjo smo zaradi kratkovidnosti sindikatov in politične brezobzirnosti pred

leti zavrgli, lani pa malo slabšo le sprejeli. Na kratek rok z njo razen vtisa, ki naj bi ga naredili na EU, nismo veliko spremenili, dolgoročno pa smo piramidno igro le malo bolj približali demografskim dogajanjem. Kakorkoli, pokojnine so bolj delitveno in moralno kot ekonomsko vprašanje, računanje, kaj bo z njimi čez 50 let, oziroma, kakšen je tako imenovan implicitni javni dolg, je nesmiselno. Gotovo je le, da pokojnina čez petdeset let nima veliko opraviti z zdajšnjimi vplačili v pokojninski sklad, odvisna bo od takrat uveljavljenih vrednostnih sodb.

Reformo sodstva prepustimo tistim, ki se na to spoznajo. Rezultati zadnjega leta kažejo, da se je v njem zgodilo veliko. A zdi se, da je kriza in ljudska jeza le povsem spremenila merila; prekupčevanje z delnicami ali računi na Deviških otokih, vsem na obeh, so pred leti kazali na uspešnost poslovnežev, zdaj so kriminalna dejanja. **Plačilna nedisciplina** pa je mnogo bolj kot nedisciplina kar nesposobnost poravnavanja računov, ki se bo povečevala, dokler se ne bo povečalo agregatno povpraševanje, to pa se ne bo povečalo, dokler bomo »varčevali«.

Da je z **javnimi naročili** marsikaj narobe, je znano. A morda bi namesto še večjega birokratiziranja z javnimi razpisi in ponodbami, ki izhaja iz implicitne ocene, da smo vsi v javnem sektorju podkupljivi, morali kreniti v drugo smer; opustiti birokratske razpise in zagotoviti večjo samostojnost pa tudi odgovornost posameznikov na strani povpraševanja.

4. Sanacija bančnega sistema

Hitrejši prenos slabih bančnih terjatev zdaj ovira Evropska komisija, ki je prej zahtevala hitenje, zdaj pa ga ustavlja, da bi presodila, ali ne gre za »neupravičeno« državno pomoč, ki naj bi ogrožala evropske tržne vrednote. A slovenski bančni sistem je le dve tisočinki evrskega, prenos ali dokapitalizacija v državnih bankah pa sta kar državna pomoč državi. Sicer pa vtikanje Evropske komisije kaže le, kako zakotna provinca smo postali odkar smo člani.

S sanacijo bančnega sistema res velja pohiteti; **dokapitalizacijo** bi morali narediti že v letu 2008; drugod so takrat privatne banke z državnim denarjem »podržavili«, pri nas pa smo se, čeprav so bile že državne, prepirali o tem, koliko bo to stalo davkoplačevalce. Mnogo manj kot jih bo zdaj. Prodati pa se vsaj NLB najbrž sploh ne da; ne le zaradi slabih kreditov, ampak tudi zaradi kratkovidne »razlastitve« nekdanjih varčevalcev iz drugih republik.

Gospodarstveniki bi tudi **razdolževanje podjetij** prenesli na državo. Toda ali hitro, učinkovito in transparentno prestrukturiranje ni delo »delodajalcev«, odgovornost lastnikov za podjetje pa kar samoumevnost kapitalistične družbe. Razmišljanja v tej smeri bi nas pripeljala v devetdeseta leta in privatizacijske modele, s katerimi smo ustvarili lastnike premoženja ne pa lastnikov podjetij in ki so iz podjetij črpali kapital, namesto, da bi ga vanje prinašali.

Zadnji predlog govori o **selektivni državni pomoči** podjetjem; tudi za to je potreben denar. Kje ga dobiti? Z davki? Najbrž je za presojo, katerim podjetjem pomagati, potrebno upoštevati en sam kriterij, primerjati stroške pomoči s socialnimi stroški ne-pomoči. Predlog državne uradnike spreminja v »gospodarstvenike«. Morda pa bi veljalo narediti nekaj povsem drugega; **vladi, strankam in politikom z zakonom ali celo z ustavo odvzeti pravico imenovanja uprav in nadzornih svetov ter jo prenesti na šest združenj.**

Mnenje šestih združenj, da bodo njihovi predlogi imeli pomemben učinek na izboljšanje slovenske konkurenčnosti, rast BDP, ustvarjanje novih delovnih mest, zmanjšanje brezposelnosti, večje prilive in manjše odlive iz proračuna, je le predvidljiva utvara. Ne, ker jih vlada ne bi hotela upoštevati, ampak, ker si z njimi ne more pomagati. Večinoma so neuporabni; nekateri so kar želeni cilji, nekaterih bi se, bolj kot država, morali držati »delodajalci«, v njih je preveč »samoumevnih resnic«, predlagatelji ne marajo številke, ignorirajo podatke in slabo razumejo delovanje gospodarstva. Zato bo usoda KISIKA podobna usodi podobnih dokumentov, naših ali evropskih; nekaj časa se bo spodobilo govoriti o njem, nato pa bomo nanj pozabili.